

Propietaris, repressió i contrarepressió al Moianès (1931-1942)

125

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
2006

El setembre de l'any 2002 defensava al Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona el meu treball de doctorat (tesina) titulat: *La propietat qüestionada: grups de poder i convulsions socials a la Catalunya Central. El Moianès 1931-1942*. Sota aquest llarg títol intentava sintetitzar una sèrie de fenòmens històrics, fins aleshores poc o gens documentats a l'àrea estudiada.

La idea primigènia era confirmar o desmentir si el tipus de tinença de la terra en els municipis estudiats podria tenir relació amb els episodis de violència a la rereguarda que es van viure durant la Guerra Civil del 1936 al 1939. Tanmateix, des del moment que la investigació avançava en els seus diferents aspectes, la distribució de la propietat agrícola passà a tenir rellevància per si mateixa, ocupà bona part de l'estudi i posà de manifest importants diferències entre municipis; però vaig evidenciar que tot i ser una comarca fonamentalment agrícola durant el període estudiat, no deixava de tenir una certa importància la indústria i que els industrials formaven junt amb els grans propietaris un important nucli de poder. Així mateix l'estudi de la violència durant els primers mesos de Guerra Civil menà necessàriament cap a un estudi previ i posterior d'aquest fenomen, remuntant-me als inicis de la Segona República per comprendre les motivacions socials i polítiques que conduïren a portar a terme els assassinats de determinades persones; i per arrodonir l'estudi em semblà indestruïble de la resta comprovar com d'acarnissada havia estat la posterior contrarepressió durant el primer franquisme.

El meu interès per aquest tema té relació amb la meua vivència personal: fill d'una família pagesa de Castellcir, he viscut la major part de la meua vida a Moià. Em trobava, a més, davant un període que pràcticament s'havia negligit de qualsevol estudi històric previ a la comarca objecte d'estudi (penso que d'una manera conscient), i pel qual sempre m'havia sentit atret. Per tant, tenia una enorme

motivació per aproximar-me a l'àrea d'estudi, però sobretot pel repte d'estudiar un període i unes temàtiques considerades fins aleshores quasi uns tabús.

Quan s'anaren definint els objectius de l'estudi començaren a sorgir els interrogants que calia resoldre, per exemple: els grups de poder previs a la república, ressorgiren després de la guerra? O fins i tot: existiren grans canvis durant el període 1931-1936 pel que fa al domini de la política municipal? Existia una relació directa entre propietat de la terra i poder municipal? Quin segment de la població substituï els anteriors grups dirigents durant el període revolucionari? Cap a quin sector s'enfocà la repressió a la rereguarda? I un llarg etcètera, que intentaré sintetitzar en els paràgrafs següents.

Comencem, però, definint què entenem per Moianès. El Moianès és una subcomarca natural a cavall entre tres de les comarques polítiques actualment reconegudes: el Bages, el Vallès Oriental, i Osona. Definir els seus límits és una qüestió sovint difícil, fins i tot els habitants d'alguns municipis no es troben especialment còmodes dins la seva definició. En general, s'admet que està formada per l'altiplà que sorgeix entre les planes del Bages i de Vic a l'est i a l'oest respectivament, limitant al nord amb un altra altiplà, el Lluçanès, i al sud amb els cingles de Bertí. Amb tot, la comarca natural teòricament s'estendria a bona part del municipi de Muntanyola i en canvi part dels municipis de Santa Maria d'Oló i Calders encaixarien millor en la denominació de pla de Bages. Per simplificar calia determinar quins termes municipals entenem com a integrants del Moianès, malgrat no coincidir sempre els límits administratius amb els naturals; en resulten per tant deu municipis: Calders, l'Estany, Monistrol de Calders, Moià i Santa Maria d'Oló (pertanyents al Bages); Castellcir, Castellterçol, Granera i Sant Quirze Safaja (del Vallès Oriental), i finalment Collsuspina (d'Osona). Probablement la zona més homogènia en tots els aspectes la formen els municipis vallesans, amb Castellterçol com a nucli d'influència clar dels altres tres municipis vallesans.

Vist el que s'ha exposat, per què prendre el Moianès com una unitat d'estudi? La resposta és que, malgrat la precària i desigual cohesió que en alguns aspectes mostren entre si les poblacions que formen l'altiplà, existeixen tanmateix elements comuns que permeten un treball de conjunt, i alhora s'amplien les expectatives

de resultats enfront d'unitats de treball més petites (com ara un municipi) i permet la confrontació i comparació de dades, factor de gran importància en estudis d'aquest tipus.

Les fonts utilitzades

127

Per a un investigador novell, un dels primers problemes sorgeix a l'hora de triar les fonts, però el problema s'aguditza quan no hi ha estudis previs de la qüestió. A part de la bibliografia general sobre el tema, vaig optar per capbussar-me de ple en un tipus de documentació fins aleshores poc tractat a la comarca: els Arxius Municipals. Es tracta d'un volum de documentació considerable, però desigual segons els municipis, vaig comptar amb la inmensa sort que la majoria havien estat catalogats dos o tres anys abans, cosa que va agilitzar la consulta; però en moltes ocasions la documentació municipal corresponent als anys trenta i quaranta del segle XX es troba en un estat lamentable, fruit d'haver patit humitats, incendis i emmagatzematges poc adients, això quan no ha desaparegut, fet no gens infreqüent. En general vaig rebre un bon tracte i fins i tot col·laboració tant dels funcionaris com de regidors i alcaldes a l'hora de consultar la documentació, d'entrada una mica sorpresos pel fet d'una consulta externa, atès que en la majoria dels casos era el primer historiador que sol·licitava una consulta dels fons. Com a anècdota, val a dir que en algun cas se'm va prohibir fer fotocòpies d'alguns documents argumentant que es tractava de fets «massa recents».

Una altra font important fou l'Archivo Histórico Nacional (AHN) Sección Guerra. Causa General, que permeté situar els episodis de violència a la rereguarda republicana, tant contra béns, com contra persones, i que aporta informació sobre els integrants dels comitès, dels ajuntaments republicans, o el nom de molts exiliats.

Els coneguts i polèmics «papers de Salamanca» també han estat d'utilitat per a aquesta recerca, o més correctament caldria citar-los com Archivo Histórico Nacional (AHN), Fons de la Generalitat Republicana, en el moment de realitzar el treball; sortosament per als investigadors i penso que per a la societat en general, ja es troben a Sant Cugat a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Aquests documents van permetre fer-me una idea de l'abast de les incautacions de béns, els seus autors i els propietaris que en resultaren afectats.

També vaig consultar la documentació de la presó d'homes de Barcelona (Model) que es troba a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), Fons de l'Administració. Aquesta documentació fou clau per comprovar la vida penitenciària dels homes empresonats per qüestions polítiques en la immediata postguerra, molts d'ells finalment afusellats.

Un arxiu curiós i poc conegut és el de l'Associació *Hispania Martyr*. De caràcter privat, aquesta entitat elabora un fitxer de les dades personals i circumstàncies de la mort de totes les víctimes hagudes a la rereguarda republicana durant la guerra.

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó vaig consultar els amillaments dels municipis estudiats des del segle XIX, que permeten establir la riquesa rústica de cada municipi.

Citar en extens la bibliografia utilitzada seria un exercici massa feixuc per les característiques d'aquesta nota d'investigació. No obstant això, no puc deixar d'esmentar algunes obres que van resultar ser cabdals per a cadascun dels apartats estudiats. Per a l'estructura i la caracterització de la propietat rústica em va ser de particular utilitat el *Primer Censo Agrario de España. Año 1962*,¹ en quatre parts, que em va permetre establir l'evolució del règim de tinença de la terra, comparant les dades que ofería, amb les sèries dels amillaments que tenia dels anys trenta. Per l'estudi de la repressió i contrarepressió els ja clàssics de Solé i Sabaté i Vilarroya: *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)* i *La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*.² I pel tema de la conflictivitat agrària, el d'Albert Balcells *El problema agrario en Cataluña. La cuestión rabasaire (1890-1936)*.³

¹ La referència completa és: *Primer Censo Agrario de España. Año 1962. Resultados provisionales. Primera parte. Totales Provinciales*, Instituto Nacional de Estadística en colaboración con el Ministerio de Agricultura y la Organización Sindical, Madrid, 1963. *Segunda parte. Datos Municipales*, Instituto Nacional de Estadística en colaboración con el Ministerio de Agricultura y la Organización Sindical, Madrid, 1963. *Tercera Parte. Datos Regionales*, Instituto Nacional de Estadística en colaboración con el Ministerio de Agricultura y la Organización Sindical, Madrid, 1963. *Barcelona*, Instituto Nacional de Estadística en colaboración con el Ministerio de Agricultura y la Organización Sindical, Madrid, 1964. *Resúmenes Nacionales*, Instituto Nacional de Estadística en colaboración con el Ministerio de Agricultura y la Organización Sindical, Madrid, 1966.

² Josep M. Solé i Sabaté i Joan Vilarroya, *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*, 2 vols., Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1990; Josep M. Solé i Sabaté, *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*, Edicions 62, Barcelona, 1985.

³ Albert Balcells, *El problema agrario en Cataluña. La cuestión rabasaire (1890-1936)*, Servicio de Publicaciones agrarias del Ministerio de Agricultura, Madrid, 1980.

Conclusions de l'estudi

En primer lloc, l'estudi va constatar les diferències de cada localitat, tant en extensió de terme, població, comunicacions, àrea d'influència o les seves pròpies dinàmiques econòmiques i socials. Es feia difícil comparar per exemple Castellcir, fonamentalment agrícola i amb una població petita i disseminada, amb Moià, amb una incipient indústria i unes dinàmiques polítiques i associatives molt majors, per no parlar del seu pes poblacional, o les seves millors comunicacions per carretera. L'àrea estudiada és molt heterogènia.

Dit això, també va permetre constatar com la indústria, amb major o menor grau, passà a esdevenir cabdal per a l'economia, i fins i tot per a la pervivència de cada població, substituint progressivament en importància el que fins aleshores havia constituït el principal sector econòmic: l'agricultura. És evident que aquest desenvolupament industrial també trasbalsarà en una mesura més o menys elevada les relacions socials i la vida política que s'havien heretat del període de la restauració, marcades per un caciquisme dels propietaris rurals. Malgrat els canvis evidents que comportarà el període republicà, aquest caciquisme de l'oligarquia propietària encara es troba present els primers anys de la Segona República en les relacions socials i polítiques, i en alguns casos té alguns repunts notables en el primer franquisme. Tot i això, la influència dels fabricants serà cada cop major i sovint esdevindran uns nous cacs. No ens ha d'estranyar, per tant, que contra aquests nuclis de poder (l'industrial i l'agrari) es dirigís la resistència de les classes menys afavorides durant la República, manifestada en vagues en un cas i resistència al pagament de parts de fruits i reivindicació de millores contractuals en l'altre, com tampoc ens ha de sorprendre que s'exercís contra ells la violència física i l'expropiació dels seus béns durant la Guerra Civil.

Contra el que sovint s'ha dit per al cas de Catalunya, la gran propietat existeix i el Moianès no n'és una excepció. Un nodrit grup de grans terratinents (o seria més encertat dir-ne grans contribuents, puix que no sempre l'extensió de terra en nombre d'hectàrees coincideix amb el que paguen de contribució rústica) destaca per damunt de la resta, sovint amb finques en més d'un municipi. Aquesta elit propietària de terres es trobava indefectiblement situada prop del poder municipal, quan es tracta de propietaris residents, o fins i

tot en càrrecs superiors (diputats) alguns dels principals rendistes forasters. Destaca també la presència de personatges pertanyents a la noblesa entre els principals propietaris. Un altre aspecte interessant és que la majoria de terratinents eren persones no residents al terme (un 62,5 %), i d'aquests, 21 (és a dir el 52,5 % del total de grans propietaris) no residien en poblacions veïnes del poble on tenien la propietat (Barcelona destaca com a principal localitat de residència), cosa que indica inequívocament que les propietats es destinaven a l'explotació per persones diferents del propietari, i que el gruix de les millors finques agrícoles es trobava en mans de propietaris-rendistes, i no en mans de cultivadors directes.

El panorama que ens ofereix el repàs que he fet a la vida electoral de la Segona República no deixa lloc a dubtes: en cap contesa electoral municipal celebrada al Moianès les esquerres van vèncer, i si van ocupar l'Alcaldia abans de la Guerra Civil va ser per abandó (més o menys forçat) dels seus contrincants, generalment afins o militants de la Lliga. Arribats a les envistes de la Guerra Civil, ERC arriba al poder a Monistrol de Calders i a Moià, per abandó (parcial en el cas de Monistrol i total en el de Moià) dels seus contrincants de dretes. Inicia una apressada tasca de polítiques de marcat caràcter social, que l'alçament militar del juliol i l'inici de la guerra dificultarà i en molts casos farà inviable.

Aquests dos pobles suposen una excepció tanmateix en el conjunt subcomarcal, que no veurà trasbalsat el seu ordre polític fins els dies posteriors a l'alçament, moment en què —d'una forma més o menys espontània en alguns casos (o fent-ne una altra lectura: anticipant-se a la possible imposició des de fora d'elements no desitjats), o forçosa en altres— es constituïran els nous ajuntaments i els comitès de milícies antifeixistes, els quals menaran la turbulenta vida local en els mesos de màxima efervescència revolucionària, i de major violència contra les persones que s'havien significat per la seva militància política conservadora o per la seva posició social. És a partir d'aquest moment quan podem observar qui formaven els nuclis d'esquerres a cada localitat, per bé que la composició dels ajuntaments obeïa a decrets de la Generalitat que imposava la mateixa correlació de forces que existia al govern autònom i, per tant, les militàncies són sovint canviants en un mateix individu. Es donaven casos clars d'oportunisme polític pel que hem comprovat, o en ocasions detectem també un perfecte sentit camaleònic d'adaptació a la nova realitat de tot el consistori.

Al meu entendre, la principal fractura social que s'esdevé al Moianès durant els anys 1932-1936, arribà al seu zènit quan el 1934 la Generalitat promulgà la tan esperada Llei de contractes de conreu que intentava regular el sector agrari, intentant beneficiar en la mesura del possible un dels seus més fidels sectors de suport, la petita pagesia. La declaració d'inconstitucionalitat d'aquesta llei va precipitar l'alçament del govern de la Generalitat el 6 d'octubre de 1934 i, derrotat aquest, la posterior onada de desnonaments de parcers. La revenja estaria servida en arribar el juliol del 1936. La violència es dirigí especialment contra aquells que s'havien destacat en el passat per la seva militància dretana (generalment tradicionalistes): antics alcaldes, secretaris municipals, dirigents de sindicats agrícoles de marcat caràcter conservador; però també contra hisendats rurals, i molt especialment contra religiosos, tant seculars com regulars, víctimes relativament fàcils de capturar i sobre qui fer recaure les culpes de l'alçament, en alguns casos hem advertit però que algunes de les víctimes d'aquest darrer grup unien a la seva condició de religiosos, el seu parentiu amb propietaris de la comarca, o bé el fet d'haver participat activament en sindicats agrícoles afins als propietaris, fins i tot d'alguns es suposa una militància tradicionalista.

Acabada la guerra, la virulència de l'actuació repressiva fou molt elevada en nombres absoluts especialment en poblacions com Monistrol de Calders, Calders, Moià, Castellterçol, o Santa Maria d'Oló. Observem com existeix un paral·lelisme entre les localitats on els comitès de milícies antifeixistes van tenir un especial paper en la repressió exercida a la rereguarda, i la repressió de postguerra; també coincideixen (si exceptuem Calders) a ser els pobles on existia la presència d'indústria, i en ser els nuclis més poblats del Moianès.

Albert Arnaus i Picañol

*Llicenciat en història moderna
i contemporània per la UAB*